

Др МИША ЂУРКОВИЋ
Институт за европске студије, Београд
Е-адреса: mdjurkov@gmail.com

ПАТЕРНАЛИЗАМ И ТРАНСХУМАНИЗАМ

САЖЕТАК: Предмет овог чланка је развој савременог трансхуманизма и сагледавање проблема и опасности који из њега произилазе по људски род. Аутор такође указује на сатанску и окултну позадину многих тенденција у трансхуманизму. С тим у вези поставља се питање да ли се овакве тенденције могу зауставити повратком државног патернализма. Отуда се детаљно истражују разлози великог повратка и легитимизације патернализма у политичкој етици током последње деценије. Аутор посматра две врсте патернализма, од којих је једна веома проблематична за опстанак слободе и човечанства, а други, антикорпоративни, показује се неопходним за опстанак и развој човека, друштва и заједнице.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: патернализам, трансхуманизам, биоетика, слобода, унапређење

Најопакији и најекстремнији вид таласа разарања основа западне цивилизације чине нарације, идеологије и предлози

који стижу под, сада већ злогласним, именом *ѿрансхуманизма*. О овом феномену се доста прича у последње време, како под утиском страховитог уласка средстава за контролу и надгледање током пандемије ковида 19, тако и због подстицаја који долазе од Клауса Шваба и прича о Четвртој индустријској револуцији. И код нас већ постоје врло солидни прегледи идеолошких и вредносних основа ове нарације¹ као и пракси и механизма које трансхуманизам обухвата.² Овде ћемо само побројати најважније праксе и идеје.

Суштину је, пре десетак година у Београду, сажео Александар Дугин, појашњавајући да ће за коју деценију особа која тврди да човек има нека посебна права у односу на животиње (химере), односно робота (киборга), и да је важнији од њих, бити називан фашистом.³

*

Ковид криза показала је да држава итекако има доминантно место у систему регулације и контроле, и да га, по правилу, у свим кризним ситуацијама управо она преузима, суверено регулишући чак и биополитичка питања. Отуд се као полазна основа нашег истраживања поставља питање о повратку патернализма као легитимне, а често и пожељне праксе. У свету дигитализације и неограничених могућности

¹ B. Jovanović (2017): *Transhumanizam, čovjek poslije čovjeka*, Nikšić: Ras press.

² Вид.: В. Радун (2018): *Трансхуманизам, будућности без људи*, Београд: Пешић и синови. За општи преглед тема и питања које идеја трансхуманизма обухвата, видети велики волуминозни компендијум издавачке куће Шпрингер. Вид.: N. Lee (ed.) (2019): *The Transhumanism Handbook*, Springer, са врло јасним уводним ставом приређивача: „Трансхуманизам је следећи логичан корак у еволуцији људске врсте, и он представља егзистенцијално решење за дугорочно преживљавање људске расе”, 7.

³ М. Ђурковић (2021): *Мрачни коридори моћи*, Београд: ИЕС, 229.

манипулације људима и њиховим вредностима и ставовима, питање слободе, одговорности и патернализма очигледно мора да се постави на другачије начине него нпр. у 19. веку. Имамо нпр. дебате о легитимном мешању државе, али и других субјеката, у питање избора и преференци, а уз то све радикалније се поставља питање слободе деловања појединца, понекад и група. Ради се наравно о питању *патајтернализма*.

Веома дуго времена патернализам је био толико про-кажена категорија у англосаксонском свету да га чак није било у разним енциклопедијама, нпр. Макмиланова *Енциклопедија филозофије* у одговарајућем тому који је објављен 1967. године, уопште нема ту одредницу. Такође Макмиланова *Енциклопедија друштвених наука* објављена иницијално тридесетих година, а прештампана 1962, на месту где стоји појам „патернализам” има упућивање на неколико сродних појмова попут „јавног благостања”,⁴ указујући заправо, искључиво на економске видове већег нивоа државне интервенције. Све остале категорије (моралне, политичке, родитељске, владарске, образовне, здравствене нпр.), потпуно су ван видеокруга аутора, добро показујући имплицитну присутност класичног либерализма у коме је приватна сфера (сем дакле економских питања и пореза) и даље недодирљива.

Током последњих десетак година, међутим, сведоци смо повратка озбиљних расправа о патернализму, као и појаве значајне филозофске литературе која се залаже за легитимисање разних облика патерналистичког деловања. Раутлиц је 2018. године у серијалу приручника за примењену етику, објавио посебан преглед *Филозофије патајтернализма* који су уредили Кале Грил и Џејсон Хана.⁵ Ова екстремно корисна

⁴ E. R. A. Seligman (ed.) (1962): *Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 12, The Macmillan Company, Fourteenth Printing, 25.

⁵ J. Hanna, K. Grill (ed.) (2018): *Routledge Handbook of the Philosophy of Paternalism*, New York: Routledge.

публикација састоји се од пет делова и доноси не само основне концептуалне и теоријске појмове, дилеме и разјашњења, већ и конкретне разраде у низу поља.

Обухваћени су заиста најзначајнији теоретичари патернализма и питања слободе воље из западног света. Прво поглавље се бави теоријским основама и ту су текстови о самом концепту патернализма, о разлици између тврдог и меког патернализма, о разликовању морализма од патернализма, о патернализму према самом себи и о патернализму према конкретним посебним групама. Следе затим два филозофска поглавља која се концентришу најпре на однос етичких теорија према овом феномену, а затим на статус патернализма унутар политичке филозофије. Четврто поглавље отвара причу о могућностима патернализма без принуде и доноси четири, у практичном смислу веома занимљива проблема. Један аутор се бави популарним либертаријанским патернализмом, односно *нацињом*. Други наводи могућности патерналистичке манипулације, трећи говори о могућностима патерналистичког оправдавања лажи и превара, да би последњи аутор говорио о сазнајном патернализму, дакле о контроли образовања, информисања итд.

Ништа мање занимљиво није ни последње поглавље које доноси шест студија о практичном патернализму. Обрађују се патернализам у вези са кривичним законом, уговорним законом, у здравству (однос доктор–пацијент), у образовању, у међусобним интимним односима, као и генерално, питање одлучивања уместо некомпетентних и неспособних особа, односно особа са ограниченим интелектуалним и физичким могућностима, па и правним субјективитетом.

У зборнику су заступљени готово сви најзначајнији скорашњи теоретичари овог феномена попут уредника Џејсона Хане, Денија Скоћа, Ричарда де Марнефа или Саре Конли. О значају ове тематике говори и то што су монографије Саре

Конли *Прошв аутономије* из 2013. или Талера и Санстајна о тзв. *нацинју*, или *шодсшшцању*⁶, то јест, либертаријанском патернализму из 2008. године, постале прави филозофски бестселери. Исто се може рећи и за књигу Санстајна из 2014. (*Зашшо шодсшшцаши?*).⁷

Књига Конлијеве и чланак у коме је најпре изнела своје основне идеје, изазвали су озбиљну полемику. На њене тезе, које објављује и у популарним публикацијама попут *Њујорк шајмса*, реаговао је један број важних теоретичара као што је Цералд Дворкин.⁸ Овде ћемо пренети неке од најважнијих теза на којима она заснива своју основну тврдњу да је индивидуална аутономија прецењена и да се принудни патернализам, у све већем низу случајева, може и мора прихватити и легитимисати.

Конлијева почиње своју књигу полазећи од америчке перспективе и окружења и тврдећи да смо „дебели, у дуговима и да не штедимо“⁹. Иако ће кроз књигу уводити друге области, очигледно је, као и код готово свих заступника проширеног патернализма, да су здравствени проблеми најважнији подстицај и поље за доказивање и одбрану својих теза. И то није случајно, јер, пре свега гојазност, са својим бројним секундарним обољењима као што су дијабетес типа два, неплодност, кардиоваскуларна обољења или депресија, чини

⁶ R. H. Thaler, Cass R. Sunstein (2018): *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*, New Haven: Yale University Press.

⁷ Врло користан филозофски зборник је С. Coons, M. Weber (ed.) (2013): *Paternalism, Theory and Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.

⁸ Читава полемика као и њен одговор могу се видети у посебном броју *Часописа за медицинску етику* 2013. Вид.: S. Conly, G. Dworkin, et al. (2013): *Journal of Medical Ethics*, 40, 5 (Доступно на: https://jme.bmj.com/content/40/5/349.short?casa_token=RQt7vIMTxvcAAAAA:T9kq3CjB14LoA-84pS6vgGu_kK0_Jr41AGBODJpaNhVUi9H_89M64dLUSWHQA9zSFG3wqq5j8AkTn)

⁹ S. Conly (2013): *Against Autonomy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1.

нови комплекс проблема какав није постојао до пре три деценије. САД су као модел корпоративног капитализма данас образац, коме се у мањој или већој мери, пре или касније, готово све земље у свету прилагођавају и следе га. Отуд је ово разматрање Конлијеве релевантно и за друге земље, а не само за САД. Конлијева сматра да је осим заштите других људи од појединца неопходно проширити домен питања у којима држава мора да штити људе од њих самих: то су цигарете, храна засићена трансмастима, преобилне порције хране и контрола дуга. Иако јасно антихришћански усмерена, она преузима налог из основне хришћанске молитве, *Не доведи нас у искушење*. Дакле, по њој, држава има право да напросто уклони и забрани одређене опције како би заштитила појединце од њих самих, јер су у принципу неспособни да се одупру разним искушењима.

Као оправдање наводи когнитивни и информациони дефицит и чињеницу да приликом прављења својих избора нисмо савршено рационални. Изборе, тврди она, правимо по навици, стереотипно, услед подстицаја који покрећу наше нагоне и често не успемо да адекватно поставимо однос средство–циљ.

На више места она инсистира да се, пре свега, залаже за патернализам кад су у питању средства и дефинисање односа средство–циљ, а не за патернализам вредности или циљева. Ово, међутим, није сасвим тачно, јер у књизи, разумљиво, улази у основније и проблематичније питање, како формирамо своје вредности, преференце и циљеве, што није мање проблематично и сложено од питања избора одговарајућих средстава и прављења адекватне рачунице. Она с правом инсистира на томе да се највећи број људи води конформизмом, да су савремени људи веома склони прилагођавању, моди, навикама, општим местима, да су подложни рекламама, ирационалним подстицајима који развијају код њих не-

оправдану жељу за потрошњом и задуживањем итд. На стр. 106 заправо показује да упркос одбијању оптужби за перфекционизам, свака влада нужно промовише одређене стандарде доброг живота, као што су здравље, чисто окружење, потреба за образовањем, солидарношћу итд. Кључ је наравно граница, односно шта су легитимни циљеви које она може и сме да промовише, као и која средства може да користи.

Њена основна теза да влада данас мора да регулише више ствари него раније, јесте тачна. Оно где спорови настају између ње и аутора овог текста, јесте њено заступање регулативе тамо где јој није место, у складу са идеолошким начелима, док су ове врсте залагања за сузбијање либертаријанског наслеђа, пре свега кад су у питању здравље и задуживање, апсолутно прихватљиве и пожељне.¹⁰

Оно где је у праву и што чини основу за проширење домена оправданог патернализма, јесте чињеница да се појединац не може схватати као несоцијализована особа, по просветитељском моделу апсолутно независне и слободне особе која сама дефинише своје циљеве, средства и вредности. О томе ћемо посебно говорити у вези са наслеђем Едварда Бернајса.

Она подсећа на бројне примере у којима ми већ јасно прихватамо државни, али не само државни, патернализам и у којима је он неопходан. Пример односа пацијената са лекарима и чињеница да само они са лиценцом могу да преписују лекове и одређују терапије медикаментима очигледан је пример. То су наравно и обавеза везивања појаса за време вожње аутомобилом, ношења кацига приликом вожње мотором итд. Она даје и два реална и важна примера као што су обавезно социјално и здравствено, те пензионо осигурање. И заиста,

¹⁰ О томе сам детаљно писао у студији о гојазности која се налази у *Тамним коридорима моћи*. Вид.: М. Ђурковић (2021): *Тамни коридори моћи*, Београд: ИЕС, Катена мунди, 233–256.

велики број људи би одабрао да добија читаву бруто плату, да не плаћа обавезна осигурања, рачунајући да му то неће требати. Но када у каснијим годинама живота буде потребно да се лече, или када им се десе озбиљније здравствене тегобе које захтевају сложене операције или дуготрајне терапије, тек онда схвате зашто су морали да годинама одвајају одређене суме новца, које сами по правилу не би одвајали и уштедели за лечење.

Подсетимо се и на класичне патерналистичке забране, као што су забрана самоубиства (коју додуше западна друштва такође подривају путем ширења и пропагирања еутаназије и асистираниг самоубиства), или забрана продаје себе у ропство.¹¹

Веома важна је и нарација о дуговима. Док у Европи још увек постоји навика штедње, у САД штедње готово да нема. Тамо систем подстиче масовно задуживање свих, од обичних грађана, студената, породица, преко компанија до државе, која управо овог пролећа поново мора да мења закон о висини јавног дуга, како би могла да помери границу јавног дуга и тиме обезбеди новац за плате људи у јавним службама и друге финансијске обавезе државе.

Конлијева сматра да је неопходно спречити људе да се толико и тако бесловесно задужују. Зачудо, она врло мало простора посвећује рекламама и банкама, као главним изворима ове болести. Аутор овог текста сматра да би банкама

¹¹ Ускоро ћемо од воук активиста чути како је и то кршење људских права. Ако неко може да оствари пуно сексуално уживање тиме што се налази у званичном ропском положају у односу на другог, откуда нама права да му онемогућавамо остваривање таквих доживљаја, гласио би њихов аргумент. Ради се о друштвима која су, како Сорокин показује, потпуно сексуализована, где се сексуална уживања намећу као основни подстицај и у којима се увелико ради на декриминализацији и педофилије, зоофилије и инцеста. Вид.: P. A. Sorokin (1956): *The American Sex Revolution*, Boston: Porter Sargent Publisher.

требало забранити да се рекламирају, а посебно да рекламирају потрошачке кредите. Свесни смо поражавајућег речника у коме банке рекламирају „финансијске производе”, дакле, различите облике задуживања, као и реклама израђених на основу озбиљних психолошких студија, којима подстичу разне категорије становништва да узимају реално непотребна средства да би их трошили на уживање, геџете и сличне ствари. То би нпр. морало да се забрани, као и рекламирање алкохола и других облика дроге. У том смислу, ширење коцкања преко такозваних кладионица још је једна болест која са Запада стиже у Источну Европу и која је у Србији довела до масовне зависности, о којој се не прича у јавности. Кладионице ничу као печурке, омогућено им је да се рекламирају на свим програмима, оне имају стратешку сарадњу са министарствима, са Универзитетом у Београду, са војском итд. Дакле уместо да сузбијамо ову болест, ми јој дозвољавамо да уђе у све поре друштва и да се намеће као стратешки партнер државних институција.

Као изворе и подстицаје за ирационалност понашања појединаца, Конлијева, на страни 117, наводи поп културу, Холивуд, банке, политичаре и *йи ар* стручњаке који подстичу фантазије, нереалне жеље и планове. Посебан простор посвећује лобистима. Важан је метод којим она одговорност у значајном делу пребацује са самих појединаца, који су жртве профита, манипулације и инструментализације, на индустрију жеља и профит, а која свесно користи и подстиче њихове слабости и склоност ирационалном понашању.¹² Отуд се она залаже да се законски ограничи деловање оваквих субјеката и да се законски забрани употреба трансмасти, цигарета, или пропише обавеза смањења порција, које су се за неколико деценија заиста дупло увећале у ресторанима брзе

¹² S. Conly, G. Dworkin, *н. г.*, 168.

хране. Овим се бави у поглављу „примене”, где након изношења четири критеријума за оправдање мера, покушава да покаже како се на конкретним примерима та скала може тестирати. Методолошки, она показује како се након исцрпљивања механизма меког патернализма иде ка тврдом.¹³ Ред мера је отприлике следећи: 1) информисање, 2) едукација, 3) наџинг (усмеравање, подстицање, убеђивање, навођење, гуркање), 4) забрана, 5) казна.

Она је врло свесна да и овај патернализам може да пати од свих аргумената и потенцијалних опасности од којих је патернализам увек и патио, а пре свега кад су у питању перфекционизам и злоупотребе повезане са принципом клизне равни, односно тенденције државе да узима што више моћи, да би регулисала што више ствари и процеса. Но, она сматра да је већа штета од немешања у одређена питања, и да се различитим механизмима и критеријумима потенцијална штета од претераног патернализма може контролисати, и сузбијати.

Велики проблем код Конлијеве је потцењивање значаја приватности услед склоности феминизму и очигледном супротстављању конзервативизму, мада то није доминантна струја књиге. Веома је склона да потцени значај дистинкције приватно–јавно, што је последица основног радикално-феминистичког става да је *приватно политичко*. О томе говори и на стр. 140, када је врло склона да прихвати значајна померања граница приватности у односу на неке устаљене и на слеђене норме. На стр. 73 она каже да патернализам треба да ради против конзервативизма и инерције, читавајући општи леволиберални тоталитаризам на Западу у коме је данас конзервативизам, по дефиницији, нешто што је лоше.

Конлијева такође уноси опасну тезу на страни 90, како је за људе генерално добро да им се ограничи број опција и

¹³ Исто, 172.

да се смањи број питања око којих треба да одлучују. То је на трагу тенденција које је Фром победио у *Бекстиву од слободе*.¹⁴ Она такође тврди како је боље да се онда концентришемо на оно што нам је стварно важно. Уз то иде и врло чудна тврдња како нам закони заправо отварају опције, што износи на страни 93.

Показали смо дакле две тенденције и два подстицаја у раду Саре Конли за ширење патернализма, које не морају нужно да иду заједно. Један је заиста оправдан захтев за већим и јачим делањем државе у погледу контроле могућности манипулације људима, њиховим жељама и преференцама, али и нагонима, а други је неоправдан, феминизмом инспириран захтев да се држава меша у приватне односе и да руши границе приватности, што се пре свега односи на породичну сферу.

Ко прати дешавања у простору биоетике и велике спорове који се воде поводом еутаназије, сурогације, гојазности, исхране, генетски модификоване хране или генетски и технолошки модификованих људи, деловања секти или дигитализације, разумеће зашто се патерналистичка позиција првог типа вратила на велика врата и зашто се великом броју актера уопште не поставља као проблем. Нпр., велики број европских држава има веома рестриктивно законодавство према припадницима верских секти, укључујући сајентологе, како због опасности манипулације свешћу, тако и због безбедносних разлога. Секте су одличан механизам за регрутovanje утицајних људи или њихове деце за шпијунажу и обавештајни рад против сопствене земље.

С друге стране, стално сузбијање слободе говора у европском простору нпр., које подржава и Европски суд за људска права тиме што врло флексибилно тумачи члан 10 Европске конвенције, који је некада сматран недодирљивом заштитом

¹⁴ E. From (2016): *Bekstvo od slobode*, Beograd: ITV centar plus.

слободе јавног изражавања и научног истраживања нпр., за многе се јасно показује као синдром опште тенденције смањења слободе у западном свету. Слично се може рећи и за непрестано нарушавање права родитеља да буду примарни доносиоци одлука о правцу образовања своје деце. То је ова друга тенденција код Конлијеве против које се у Источној Европи води све већа борба.

*

У класичној либералној и либерално-демократској теорији државе, подсетимо се, патернализам се сматрао углавном недопустивим, или допустивим само уз озбиљна оправдања нарушавања простора приватности. Милова студија *О слободи*¹⁵ и данас се узима за полазну основу разумевања овог модела, где се три начелне слободе (изражавања, избора и окупљања) дефинишу и прокламују као у принципу загарантоване, да би се у последња два поглавља разматрали случајеви у којима се оне легитимно могу ограничавати у одређеним околностима и у одређеним временским периодима.

Но, постоји и други поглед на значај патернализма и разлоге за његов повратак. Постоји идеја да је деловање корпорација и сличних субјеката такво и толико опасно да само јаче деловање државе и друштва са позиција заштите и патернализма може да их ограничи и да заштити како физички тако и интелектуални, морални и вредносни интегритет људи који настањују ту државу. Део овог питања је и ниво дозвољеног ауторитаризма у циљу заштите порозног деловања страних субјеката.¹⁶

Суштински проблем око патернализма поставио је, пре скоро сто година, Фројдов сестрић, Едвард Бернајс, када је

¹⁵ Dž. Stjuart Mil (1989): *O slobodi*, Beograd: Filip Višnjić.

¹⁶ М. Ђурковић, *Тамни коригори моћи*, 275.

у уводу кратке књиге *Пропаганда* из 1928. објаснио да људи попут њега, заправо, уливају посматрачима медија и жеље и прохтеве и вредности и све оно што чини њихов хабитус и вољу. „Свесно и интелигентно манипулисање организованим навикама и мишљењима маса важан је елемент демократског друштва... Нама руководе, наше умове калупе, наше укусе формирају, наше идеје великим делом сугеришу људи за које никада нисмо ни чули”.¹⁷

Ово се данас не односи само на подстицање да се купе одређени производи, или ужива у одређеним активностима, већ и на идеологију, вредности, опредељења и саме фундаменталне циљеве људског делања. Велики део савременог дискурса о хибридном ратовању односи се на когнитивне, вредносне, културне и верске ратове, дакле на проблем контроле и усмеравања формирања људских преференци.

Године 2002. Адам Кертис је за Би-Би-Си направио антологијски документарца из четири дела под називом *Сволеће сојсџива* (*Century of Self*). Филм полази од радова Сигмунда Фројда који су радикално променили схватање човека и отворили простор за копање по слојевима и дубинама његове свести, психе и душе. Следе затим екстраполације ових увида на разне сфере, што укључује пре свега рад његовог сестрића, поменутог Едварда Бернајса, на стварању савремене науке пропаганде и јавних односа, те Фројдове ћерке Ане у простору дечје психологије. Прича се развија све до деведесетих година кад је још један од Фројдових потомака, Метју, био главни стратег за довођење Клинтонa и Блера на власт, уводећи корпоративне механизме фокус група у политички маркетинг и кампање. Политичари, дакле, исто као и корпорације, данас апелују на нагоне, примитивне стимулусе и импулсе који се воде, пре свега, егоистичним интересом

¹⁷ E. Bernajs (2014): *Propaganda: stvaranje javnog mnenja*, Beograd: Ammonite, 16.

појединца и потребом за уживањем и материјалним добрима, то јест жељама. Кертис цитира банкара Пола Мазура из „Леман брадерса” који је још 1927. указао на основни обрт: „Морамо да померимо Америку од културе потреба ка култури жеља. Људе морамо истренирати да желе, да траже нове ствари, чак и пре него што старе потроше. Жеље човека морају да наткриле његове потребе”.

Значајан допринос овој анализи налазимо у раду француског теоретичара Ерика Садина, који прати трансформацију идеје сопства у доба дигитализације. У недавно објављеној књизи *Доба тиранске индивидуалности*¹⁸, овај аутор демонстрира како је формиран свет у коме се радикално подстиче перцепција сопства као најважније тачке приласка свету. Овај савремени солипсизам који се испољава у егоизму уживања и експликације себе, развија се на рачун разарања идеје стварне заједнице. Нико више није важан, сем мене и мојих потреба, нема вредности заједнице, одрицања, жртве, штедње, породице, важно је само да ја задовољим своје жеље и да покажем свима шта желим, у чему уживам, где сам био итд. Он примећује како се и у другим областима, не само у популарној култури, појављују *селебријити* који се истичу, и наводно, представљају некакву индивидуализацију.

Томе посебно доприноси свет интернета и друштвених мрежа где виртуелна комуникација представља супституцију, сурогат комуникације, дружења и људских односа. Садин примећује како је управо последња декада, обележена доминацијом Фејсбука, Твитера и Инстаграма, највише отишла у правцу одвајања човека од заједнице.¹⁹ У стварности се ради о једној симулацији аутентичности, експресије, важности и утицаја, која уништава деловање и порив ка учешћу и стварној промени. Као што порнографија убија

¹⁸ E. Sadin (2022): *La era del individuo tirano*, Buenos Aires: Caja Negra.

¹⁹ Исто, 32.

еротску жељу, тако и ова симулација деловања и утицаја води заправо елиминацији организације и деловања у јавном простору. Осим, наравно, када иза тога стоје тајне службе које инструментализују друштвене мреже и подстичу бес људи, као што је то било у доба Арапског пролећа.

Ове увиде можемо допунити указујући на то да корпорације, заправо, уливају такве жеље и такве идеје о испољавању себе, и стављају себе на прво место, а да људи несвесно интериоризују систем индивидуализације који стиже споља. Оне дефинишу видове у којима је дозвољено, пожељно и помодно испољити своју индивидуалност, било кроз квазиеколошки активизам, било кроз пућење усана као универзални модел тинејџерског самоиспољавања, било кроз општу порнографизацију друштвених мрежа итд. Заправо, можемо говорити о једној врсти корпоративне трансценденалности, која се поставља као универзални систем категорија, перцепција и жеља, у којој сви ови робови друштвених мрежа партиципирају као у Платоновом свету идеја и из њега несвесно извлаче оквире за своје деловање, испољавање и пројектовање својих жеља.

У овом класику из 1928, Бернајс такође покушава да оправда елитистички патернализам, као неопходан за опстанак демократије и за одржавање неког базичног консензуса. Начин на који он то ради врло јасно црта пут ка укидању сваке стварне демократије. Ради се, управо, о оној врсти корпоративног патернализма у коме се политички патернализам заснива на корпоративном, односно, гради на преливању корпоративног у политичку сферу. Ми се овде залажемо за политички патернализам који ће се супротставити корпоративном и вратити аутономију политике, као гране, у односу на економију и на савремене корпорације, као главну препреку стварној слободи и демократији.

Заправо, није претерано рећи да је кључно питање у друштвеним наукама то како се обликује нечија свест, и отуд се

данас најважније борбе воде за контролу образовних система, јавног простора и друштвених мрежа као што су нпр. тако зване *комјунити сџандарди* великих друштвених мрежа типичан пример прихваћеног патернализма у коме цензуру све више врши вештачка интелигенција на основу алгоритама који напосто препознају одређене речи и елиминишу све оно што је са њима повезано.

У сваком случају, класична просветитељска или либертаријанска поставка о томе да се људи рађају слободни и опремљени за рационално практиковање одлучивања о сопственим интересима, мора да се напусти. Људе је неопходно припремити за практиковање аутономије и аутономног, слободног одлучивања. Они се не рађају са развијеним способностима.

*

Сва ова питања о легитимности или нелегитимности патернализма и његових различитих облика, појачано се појављују приликом разматрања питања трансхуманизма. Након што смо у првом делу изнели генерално стање у вези са повратком патернализма и његовим изучавањем и применом, у другом делу посебно ћемо испитати какав бисмо став могли и требало да имамо према питањима патернализма у односу на трансхуманизам.

Шта би најпре био трансхуманизам? Овде нам је потребно само елементарно указивање на поље, његове изворе, циљеве и посебно опасности које са собом носи. И код нас је већ преведен један број значајних књига као што је књига Ника Бострома *Суперинтелијенција*²⁰, а отвара се и расправа

²⁰ N. Bostrom (2018): *Superinteligencija – putevi, opasnosti, strategije*, Novi Sad: Akademska knjiga.

о Четвртој индустријској револуцији и свему што она повлачи. Постоје већ и врло солидне критичке књиге домаћих аутора попут филозофски интониране монографије Бојана Јовановића *Трансхуманизам* и врло детаљне и прегледне монографије Виктора Радуна *Трансхуманизам: будућности без људи* коју ћемо и овде користити као илустрацију кретања на овом пољу.

Постоји већ пуно различитих дефиниција и погледа на трансхуманизам, но у принципу се нарација своди на заговарање проширења људских физичких, психичких и менталних капацитета и превазилажење како ових природних ограничења, тако и етичких и религиозних и правних ограничења за експериментисање на људима и за рад на њиховом побољшању (*енхенсменџу*).²¹ Радун истиче идеју²² машинизације свега, укључујући и људски ум као основну опсесију и циљ овог настојања. Основни циљ је киборгизација и редефиниција људског бића,²³ као фактички превазиђене природне категорије. Убацивање микрочипова у човека и, пре свега у мозак, неопходан је инструмент његовог унапређења, и могућности да се на тај начин повеже, умрежи и стави под неку врсту контроле. С тим је повезана и идеја општег умрежавања, стварања интернета ствари и бића и мрежне глобалне интелигенције у којој би Гугл нпр. постао глобални дигитални ум, где нису више повезани само сви рачунари већ и сви мозгови.²⁴

²¹ Њутон Ли, један од лидера америчке Трансхуманистичке партије, сажима у свом уводном чланку „Храбри нови свет трансхуманизма” најважније аргументе у прилог трансхуманизму. Читав зборник је врло користан за разумевање мотива и аргументације људи који се за то залажу. Вид.: N. Lee (2018): “Brave new World of Transhumanism”, у: N. Lee (ed.): *The Transhumanism Handbook*, Springer.

²² В. Радун, *н. г.*, 18.

²³ Исто, 112.

²⁴ Исто, 250

Радун на страни 111 износи детаљне технологије, њих дванаест које доминирају у Четвртој технолошкој револуцији.²⁵ Вештачка интелигенција, когнитивно рачунарство, дубинско машинско учење које води тзв. *рекурзивносћу*, односно, стварању суперинтелигенције, уз кретање ка тзв. технолошкој *сингуларносћу* у којој ће вештачка интелигенција превазићи човека и наставити саму себе да унапређује, чине главне правце развоја трансхуманистичког тока. Међу техникама и методама за унапређење човека на страни 220 он издваја оне за унутрашње унапређење, као што су биохемијски инжењеринг, генетичка манипулација, наноинжењеринг и убризгавање психоактивних супстанци, и оне за спољашње унапређење, као што су уградња микрочипова, надоградња неког дела на мозак или друге делове тела, радикално редижајнирање физичког тела, додавање протеза и прикључивање на рачунар уз могућност *ајлоудовања* итд. У наредних десетак страна књиге, Радун још детаљније развија и наводи све ове појединачне методе и технике, укључујући и све значајније нанотехнологије, наноботове, односно, нано машине које омогућују лагано кретање кроз крвоток и тело човека.

Стварни, већ јасно уочљиви циљеви који се крију иза свега овога, јесу заправо укидање слободе избора и генералне слободе човека, што такође подразумева и слободу да се боји, стиди, плаши од смрти нпр., и да реагује у складу са природним и генетски наслеђеним реакцијама. О таквим идејама Персона и Савулескуа, и предлозима да се, уз такозвану, *божанскију машину*, смање или укину могућности да људи изаберу зле поступке, писао је код нас Веселин Митровић.²⁶

²⁵ Видети и публикацију коју је недавно објавио Машински факултет: V. Majstorović, D. Đuričin, R. Mitrović (2022): *Četvrta industrijska revolucija*, Beograd: Mašinski fakultet.

²⁶ В. Митровић (2018): „Од глобалне биоетике до божанске машине: извесна будућност?“, у: М. Ђурковић (ур.): *Између кибора и химере – човек и савремена биоетика*, Београд: Катена мунди, ИЕС.

Такође, циљ је и укидање првенства човека у односу на машине и животиње, што посебно промовишу Питер Сингер и Дона Харавеј. Посебно је важно учити да се ради искључиво о технолошким и физичким побољшањима, а не о духовном, психичком развоју човека или покушајима да се унапреди способност љубави и креативности.²⁷ Један од циљева је превладавање смрти, у смислу могућности да се свест као ентитет *даунлодује* на интернет или неки *клауд* нпр.

Класичан случај раширеног државног патернализма кад су у питању трансхуманистички захтеви јесте забрана, каква постоји и у нашем законодавству, стварања химера, односно мешања људских и животињских гена.²⁸ Велика Британија и неке државе САД су укинуле такву забрану и сада спроводе ту врсту експеримената, као што је нпр. узгој свиња са људским генима, како би узгајале бубреге за трансплантацију.

Опасности трансхуманизма су непрегледне и до сада веома прецизно утврђене. Отварање огромних могућности технолошких и биолошких продора и интервенција, уз уклањање етичких и религиозних табуа, уз фасцинацију и обоготворење технике, представља рецепт за озбиљне политичке, друштвене и међународне проблеме. Корпорације раде на манипулацији генима и прављењу профита на сваком кораку, кад је у питању злоупотреба биотехнолошких интервенција на човеку.

Ковид хистерија и лудило вакцинационог покрета иза кога такође стоје корпорације показали су страховити тоталитарни потенцијал овог простора. Војни комплекси, као и приватне безбедносне и технолошке корпорације, такође по-

²⁷ В. Радун, *н. г.*, 81, 161.

²⁸ Све такве недозвољене поступке регулише члан 49 Закона о биомедицински потпомогнутој оплодњи. Вид.: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_biomedicinski_potpomognutoj_oplodnji.html

казују огромно интересовање за *енхенсменѿ* војника, како уградњом арсенала из сфере киборга, попут инфрацрвених сочива за ноћни вид, тако и за употребу хемијских супстанци које би код војника елиминисале панику и страх. Ваља се подсетити да су најмонструозније савремене синтетичке дроге, попут метамфетамина, настале као део нацистичког експериментисања у циљу *енхенсменѿа* њихових војника, посебно пилота и припадника подморничких снага.

Феномени интернет ствари, паметних соба, чипова, безготовинског плаћања и идентификације, социјалног кредита, свеприсутног мониторинга, указују на страховити потенцијал и опасности корпоративног, дигиталног и биотехничког надгледања и патернализма.

Трансхуманизам такође има озбиљан потенцијал и за нове класне поделе засноване на подели на класу владара који себе унапређују по еугеничким и трансхуманистичким основама, и, с друге стране, класу обичних људи који губе корак са овим првима јер не могу, или не желе, да на тај начин подижу своје потомство.²⁹ Пренатална дијагностика, уз генералну либерализацију абортуса и померање у неким земљама могућности за чедоморство и на други триместар, води ка очитом дизбалансу у броју рођених мушкараца и жена што такође може повлачити озбиљне унутрашње и међународне сукобе.

*

Након свега, поставља се питање како се на то може одговорити и како можемо заштити своја елементарна права на хуманитет, приватну сферу, слободу и једнакост.

Један приступ је залагање за ограничавање сваког патернализма. То је класична позиција политичког либерализма у којој бисмо тврдили да смо довољно способни да сами про-

²⁹ В. Радун, *н. г.*, 174.

ценимо шта је наш интерес и да је напросто потребно да држава спроводи законе који нам штите приватност, омогућују слободу говора, рада и окупљања, као и самосталних избора тога у којој мери желимо, или не желимо, да експериментиремо са својим способностима и са проширењем својих могућности.

Приговори овом становишту тврде да се данас то све више своди на слободу избора за различите облике конзумеризма и ропства. Наиме, по Бернајсовом моделу, наш пристанак на разне експерименте није довољно информисан, нисмо свесни опасности које су повезане са одређеним праксама и за велики део људи слобода избора се заправо своди на потчињавање жељама које нам уливају и пројектују, најчешће корпорације преко реклама, популарне културе, моде и других облика подстицања, *наџинџа*.

Други одговор сматра да се против овако опасних тенденција иза којих стоје корпорације и филозофски и идеолошки комесари трансхуманизма, може борити само појачаним беневоолентним патернализмом у коме држава и друштвене заједнице имају задатак да покрију и области којима се раније нису бавиле, као што је питање исхране и гојазности.³⁰ Дакле, по старој теорији да је држава и даље најбољи чувар индивидуалних, колективних права и слободе, овај приступ би се заложио за један сложени систем информисаног ограничавања одређених пракси на сопственој територији, као и ограничавање могућности корпорацијама, банкама и другим субјектима да рекламирају и пропагирају конкретне идеје и њихову реализацију.

³⁰ Држава заправо то већ и ради водећи рачуна о квалитету и исправности хране која се производи, увози, дистрибуира и продаје у маркетима и ресторанима. Овде се заправо тражи да ово своје старање прошири још на неколико области, како би додатно сузбила храну која изазива обољења, као и механизме за преобилно преждеравање људи.

Опасности оваквог приступа су, као и увек кад је државни патернализам у питању, повезане са могућношћу злоупотребе такве моћи. Но, питање је да ли без тога можемо, те би у том погледу могућност злоупотребе била урачуната и друштво би градило механизме да покушава да је предупреди. Важно је дефинисати тенденције које преко патернализма желимо да развијемо. Типичан пример је борба око најприроднијег могућег, изворног патернализма родитеља над децом. Ради се о избору да ли држава брани, подстиче, развија и оплемењује примарно право родитеља да васпитавају децу, да бирају образовне програме и верски систем у коме подижу децу, или ради у корист корпорација подривајући то основно право и залажући се за анархију и изједначавање права деце са правима родитеља. Западни модел данас инсистира да су родитељи непријатељи деце и да се уместо родитељског патернализма уводи патернализам државе која стално треба да арбитрира у породичном дому и да решава „спорове” између родитеља и деце као, малтене, правно изједначених субјеката.

У закључку, дакле, предложили бисмо једно комбиновано становиште у коме се одређени сегменти проширења патернализма показују неопходнима за заштиту од трансхуманизма, уз истовремено јако залагање за класичне слободе и заштите од мониторинга, мешања у приватност и унутарпородичне односе. Суштина је одвојити ове две врсте патернализма, уочити их као тенденције, те охрабривати једну и сузбијати другу. Доста тога се може решити класичним одређивањем подручја на којима би држава морала да врши контраобавештајну заштиту, да штити морал и универзалне табуе хуманости, што директно захтева одбрану од разних облика сатанизмом импрегнираног трансхуманизма.

MIŠA ĐURKOVIĆ, PhD, principal research fellow
Institute of European studies, Serbia
E-mail: mdjurkov@gmail.com

PATERNALISM AND TRANSHUMANISM

SUMMARY: The subject of this article is the development of modern transhumanism and the perception of problems and dangers for the human race that come from it. The author also points to the satanic and occult background of many tendencies in transhumanism. In connection with that, the question is whether such tendencies can be stopped by the return of state paternalism. Hence, the reasons for the great return and legitimization of paternalism in political ethics during the last decade are explored in detail. The author observes two types of paternalism, one of which is very problematic for the survival of freedom and humanity, and the other, anti-corporate, proves to be necessary for the survival and development of man, society and community.

KEYWORDS: paternalism, transhumanism, bioethics, freedom, enhancement